

Poika
joka luki
Paavo
Haavikkoa

|

Tommi
Melender

WSOY

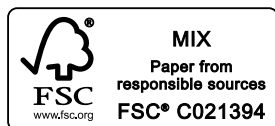
Tommi Melender

POIKA
JOKA LUKI
PAAVO
HAAVIKKOJA

ESSEITÄ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Tekijä kiittää tuesta kirjastoapurahalautakuntaa.

© TOMMI MELENDER JA WSOY 2020
ISBN 978-951-0-44208-1
PAINETTU EU:SSA

»*Yksikin vale, kaunistus tai yleistys tuhoaa kirjailijan.*»

PAAVO HAAVIKKO: *Yritys omaksikuvaksi*

Sisällys

Tekijältä 9

I

Toivon tuolla puolen 15

Suuri tuntematon 26

Pyhä työ 55

II

Poliittinen historiani 71

Mieheyden taakat 88

Poika joka luki Paavo Haavikkoa 102

III

Klassikoiden taivas 129

Kirjallisuus ja viha 145

Kaksi eurooppalaista prosaistia 157

Tekijältä

TÄMÄN KIRJAN esseistä osa kertoo eletystä, osa luetusta elämästä. Nimikkoesseessä nämä ulottuvuudet menevät päällekkäin ja sisäkkäin.

Paavo Haavikko on ollut minulle tärkeä hahmo siitä lähtien, kun tutustuin hänen runoihinsa lukiolaisena. Ilman häntä en kenties olisi saanut sisälleni tätä riivajaa, joka pakottaa minut muuttamaan elämäni teksteiksi. Tuntuu kummalliselta, että kirjoitan Haavikosta kunnon vasta nyt. Aikaisemmissa teoksissani hän on vain vilahtanut nopeasti, eikä hänestä ole paljon merkintöjä myöskään Antiaikalainen-blogissani, jota pidin aktiivisesti monta vuotta. Ehdin kypsyttellä Haavikosta kirjoittamista pitkään, jossain vaiheessa haaveilin jopa tekeväni hänen tuotantooaan käsittelevän esseekokoelman, mutta nuo suunnitelmat hautautuivat polttavampien aiheiden alle.

»Poika joka luki Paavo Haavikkoa» -esseen pääasiallinen aikamuoto on imperfekti, kuten muidenkin tähän kirjaan sisältyvien eletystä elämästä kertovien tekstien. Jos on olemassa sellainen lajityyppi kuin muistelmasessee, ne kenties lähenevät sitä. Tulen kertoneeksi tässä kirjassa asioita, joita en ole kertonut edes kaikille tuttavilleni. Harva

heistä on esimerkiksi kuullut lyhyestä herätyskristillisestä vaiheestani. Siitä minun ei pitänyt ikinä kirjoittaa, toisin kuin Haavikosta. Unohtaisin kernaasti tuon jakson elämästäni, mutta jos alkaa muistella menneisyyttä, on kohdattava myös sen nolot ja kiusalliset puolet.

Tunnustukset ja paljastukset kiihottavat muitakin kuin juorulehtien lukijoita, mutta tämä kirja ei pyri hätkähdyttämään tunnustuksillaan ja paljastuksillaan. En liioittele tai paisuttele enempää kuin kirjalliset tyyli-seikat edellyttävät. Pyrin olemaan rehellinen itselleni ja menneisyydelleni, vaikka tiedänkin sen olevan sanan ankarimmassa merkityksessä mahdotonta. Kirjoittaminen muuttaa eletyn elämän tekstiksi, ja teksti törmää väistämättä kielen rajoihin. Kaikesta voi yrittää kirjoittaa, mutta kaikki ei taivu kirjoitukseksi. Se, mitä sanat eivät tavoita, on tekstiä ympäröivää hiljaisuutta.

Esseistien suojelupyhimys Michel de Montaigne perusteli kirjoitustensa henkilökohtaista lähestymistapaa sillä, että se antaa hänelle mahdollisuuden tutkia aihetta, jossa hän on paras asiantuntija koko maailmassa eli omaa minäänsä. Voisin antaa samantapaisen perustelun tämän kirjan lähestymistavalle, mutta sillä varauksella, että tunnustan ja tunnistan minuuteni pikemminkin kertomukseksi, joka muuttaa muotoaan, kuin pysyväksi entiteetiksi, jota voi tutkiskella kuin lasipurkkiin vangittua ötökkää. Kun kerron itsestäni, kerron samalla itseäni. Menneet minuuteni on luonut tämä nykyinen tässä, näppäimistönsä ääressä.

Gustave Flaubert kertoi eräässä kirjeessään, että asiat,

jotka tuntuvat hänestä arjen keskellä yhdentekeviltä, saavat hänet suuttumaan tai innostumaan, kun hän tarttuu kynään ja alkaa kirjoittaa niistä. Samastun hänen kokemuksiinsa. Joskus teininä pidin vähän aikaa päiväkirjaa, ja kummastelin, miksi tulen vihaiseksi aina siihen raapustellessani. Lopulta pelkkä päiväkirjan näkeminen sai poskeni kihelmöimään kiukustumista ennakoiden. En osannut silloin kirjoittaa, joten en myöskään osannut kynään tarttuessani käsitellä sisälleni kertynyttä kuonaa.

Olen viime aikoina ajatellut William Gassia, joka sanoi: »I write because I hate. A lot. Hard.» Gass ei antanut vihansa ryöpytä tekstiinsä valtoimenaan, vaan pyrki kirjoittamalla muuttamaan vihansa jalostetuksi ja parhaassa tapauksessa jalostavaksi. Sosiaalisen median myrkyttämässä nykytodellisuudessa viha ympäröi meitä kaikkialta, mutta se ei ole jalostunutta eikä varsinkaan jalostavaa, vaan alhaista ja alistavaa. Yksi ääni sisälläni sanoo, että kirjailijan pitää vaimentaa vihansa, jotta ei tahtomattaan osallistu yleiseen myrkyntykseen. Toinen ääni sisälläni sanoo, että kirjailija tappaa sielunsa, jos rajoittaa itseilmaisuaan ulkokirjallisten syiden tähden. Tässä kirjassa tottelen jälkimmäistä ääntä silloin kun kirjoitan asioista, jotka minua kuohuttavat, vaikka useimmiten haudutankin vihani ironian, sarkasmin ja mustan huumorin kattiloissa sen sijaan että huuttaisin sen ulos kitarisat ammolla.

Esseistinä minulla on kolme tärkeää sääntöä: 1) Kirjoita asioista, jotka askarruttavat niin, ettet saa niiltä rauhaa. 2) Aloita esseen kirjoittaminen ennen kuin tiedät,

mitä aiot aiheesta sanoa. 3) Eksy tarpeen tullen aiheestasi, koska harhapolut paljastavat ajatuksistasi sellaista, mitä et ole aikaisemmin tajunnut. Ensimmäinen sääntö selittää esseideni aihevalinnat ja näkökulmat, toinen ja kolmas sääntö selittävät sen, miksi nuo esseet ovat kirjallisina olentoina sellaisia kuin ovat.

I

Toivon tuolla puolen

V^ALO, KUUMUUS, paineaalto.

Lapsena loikoilin kesäisin rantakalliolla ja kuvittelin ydinpommin räjähtävän. Illalla nukkumaan mennessä ajattelin, että maailma ei loppunut vielä tänään.

Huomenna se ehkä loppuisi. Puut, pensaat ja meri kuolisivat. Kaikki elävä ja hengittävä kuolisi. Vain torakat jäisivät jäljelle.

Maailmanloppu ei erityisemmin pelottanut tai ahdistanut, en syyttänyt ketään unelmieni ja tulevaisuuteni varastamisesta. Totuin ajatukseen elämästä ilman tulevaisuutta samalla tavalla kuin totuin korvan juuressa kesäöinä iniseviin hytysiin: ikävää, mutta minkäs teet.

Vanhemmat ja opettajat eivät tyynnyttelleet meitä lapsia pötypuheilla, vaan myönsivät avoimesti, että suurvaltat pystyisivät hävittämään ydinaseilla kaiken. Radiossa Juice Leskinen lauloi ihmiskunnasta, joka tekee itsemurhaa. Se tuntui tarkalta ajankuvalta.

Jonkinlaiseksi lohdun tyngäksi aikuiset tarjosivat kauhun tasapainon käsitettä. Yhdysvallat ja Neuvostoliitto eivät uskaltaisi aloittaa kolmatta maailmansotaa, koska tiesivät tuhoavansa siinä paitsi vihollisensa myös itsensä.

Mitä kamalimmat aseet, sitä paremmat rauhan takeet.

Kylmän sodan kylmä realismi karkotti lapsenmieles-täni unelmat paremmasta maailmasta. Opin toivomaan ikuisen rauhan ja veljeyden sijasta vain pieniä asioita: nahkaselkäästä postimerkkikansiota, Duran Duranin kasettia, jääkiekon ensimmäistä MM-kisamitalia.

Myöhäisteininä löysin Pentti Linkolan, joka väitti, että lukemalla vain yhden sivun suuresta päivälehdessä voi vakuuttua, että toivon hiventäkään ei ole näkyvissä.

Kolmas maailmansota ei enää uhannut, mutta ihminen, tuo roisto ja tunari, oli ydinpommiakin vaarallisempi joukkotuhoase, etenkin länsimainen, demokratian ja markkinatalouden kuolemanuskontoon sitoutunut ihminen.

Teollistumisen jälkeinen aikakausi, antroposeeni, edusti pysyvää hätätilaa. Suuret luonnonjärjestelmät suistuisivat tasapainostaan, ekokatastrofi jyräisi ylitsemme.

Johdatuksessa 1990-luvun ajatteluun Linkola kertoi biologiystävästään Yrjö Mäkisestä, jonka mielestä oli katteettoman optimistista kuvitella, että maapallolla on edes yksi mahdollisuus miljoonasta pelastua. Mäkinen oli ottanut tavakseen puhua maapallosta jo imperfektissä, koska tämä suunnattoman kaunis ja elämänmuodoiltaan rikas planeetta oli peruuttamattomasti häviöön tuomittu.

Mäkisen sanat koskettivat sisintäni, olinhan ajatellut lapsesta saakka, että kello on jo lyönyt keskiyön, vaikka tuhoviesti ei ole vielä tavoittanut meitä.

Ydinsodalta suojasi kauhun tasapaino, mutta ympärillämme rehottavalta teolliselta hulluudelta ei suojaisi mikään. Ihmiskunta syytäisi hiilidioksidia ilmakehään, kunnes tuhoaisi itsensä ja siinä sivussa kaiken hyvän ja kauniin.

Huoleni ei ollut turha. 1980-luvun lopusta on kulu-
nut kolmisenkymmentä vuotta, ja sinä aikana synty-
neet hiilipäästöt ovat yhtä suuret kuin kahtenasatana
aiempana vuotena teollisen vallankumouksen alusta.
Poltamme nykyisin 80 prosenttia enemmän hiiltä kuin
vuonna 2000.

Vaikka olin lapsesta saakka kokenut eläväni ilman
tulevaisuutta, se ei estänyt minua menemästä opiske-
lemaan ja opiskelujen jälkeen työelämään. Tulin isäksi,
otin asuntolainaa, elin kuin kuka tahansa ahkera keski-
luokkainen muurahainen.

Kiireinen ja tulevaisuudenuskoinen vuosituhannen
vaihteen aika kietoi minut pauloihinsa niin että aloin
pitää Linkolan sysimustaa ajattelua nuhjuisena. En kui-
tenkaan onnistunut tyystin kadottamaan toivottomuut-
tani liberaalikapitalismin joulumaahan.

Kun istuimme kaveriporukassa mökillä nuotion
äärellä, saatoin laskuhumalan lähestyessä ottaa puheeksi
kasvihuoneilmiön, joksi ilmastonmuutosta tuolloin kut-
suttiin: »Ehkä se Linkola on sittenkin oikeassa...»

Kaverit nyökyttelivät, mutta arjen koittaessa raahas-
timme työpaikoillemme niin kuin ihmiset, joilla on pal-
jonkin voitettavaa.

»Epätoivo on itserakkauden äärimmäisin muoto», kirjoitti amerikkalainen trappistimunkki ja kirjailija Thomas Merton.

Itserakas torjuu avun ja toivon voidakseen nauttia kadotettuna olemisen mädästä ylellisyydestä. Epätoivo on Jumalasta ja pelastuksesta kieltäytymistä eli synnissä elämistä.

Maallistuneesta ihmisestä Mertonin ajatuskuvio voi tuntua vanhoilliselta tai jopa kummalliselta, mutta se kuvaa varsin hyvin asetelmia moderneissa läntisissä yhteiskunnissa. Tapoimme Jumalan edistyksellä, mutta emme tappaneet uskonnollisuutta, siirsimme vain uskonnollisuuden perspektiivin taivaallisesta maalliseksi.

Kun ahdistumme Australian metsäpaloista kertovan kuvavirran äärellä, emme rukoile pelastusta Jumalalta, vaan lujitamme toivoamme siihen, että edistys tekee kyllä tehtävänsä ja lahjoittaa meille teknologiat, joilla ilmastomuutokseen kytkeytyvät sään ääri-ilmiöt saadaan kuriin. Tulevaisuuden koalojen ja kenguruiden ei tarvitse kärventyä tulihelvetissä.

Usko edistykseen on uskoa uljaaseen huomiseen kirvelevistä takaiskuista huolimatta. Enää horisontissa ei kajasta Kristuksen toinen tuleminen ja taivasten valtakunta, vaan maallinen yhteiskunta, jossa tieto ja sivistys takaavat ikuisen rauhan ja veljeyden.

Emme kenties itse pääse luvattuun maahan, mutta saamme olla mukana siinä historian riemusaatossa, jossa jokainen sukupolvi on edellistä viisaampi ja vauraampi. »Pojasta polvi paranee» ja »nuoriso on meitä fiksumpaa»

ovat edistykseen toivonsa panevien arkisia uskontunnustuksia.

Se, joka korottaa äänensä ja julistaa, että emme kulje kohti valoa, vaan kohti pimeyttä, leimataan vääräoppiseksi. Hän on pahempi kuin Mertonin kuvailema syntinen, koska hän ei kiellä toivoa ja pelastusta vain itseltään, vaan koko ihmiskunnalta.

Tavallisen ihmisen, tuon ahkeran keskiluokkaisen muurahaisten, usko edistykseen on pikemminkin refleksiomaista kuin tunnustuksellista.

Hän on kasvanut lapsesta saakka ajattelemaan, että on olemassa tulevaisuus, ja että tulevaisuus tuo kaikkea hyvää: lisää terveyttä, hyvinvointia, tietoa, osaamista.

Muinaisina aikoina tällainen paremman huomisen odotus olisi tuntunut käsittämättömältä.

Antiikin ja keskiajan ihmisten kokemuksissa vuodenaajat vaihtuivat, mutta kevät ja syksy tulivat aina uudelleen. Samalla tavalla kaikki muukin kiersi kehää, ei ollut mitään uutta auringon alla, tämä päivä oli eilisen kaltainen ja huomina olisi tämän päivän kaltainen. Toivoa ei tarvittu, koska tulevaisuutta ei ollut vielä keksitty.

Meidän sitä vastoin on tuskallista kuvitella elävämme ilman toivoa. Sehän tarkoittaisi, ettei meillä ole myöskään tulevaisuutta.

Toivoa vahvistaaksemme olemme valmiit tarvittaessa hiukan petkuttamaan itseämme. Ruotsalainen markkinaliberaalien pamflettien tekijä Johan Norberg julisti Facebookissa uudenvuodenpäivänä 2020, että päätty-

nyt 2010-luku oli edistyksen vuosikymmen. Vastaan-
sanomattomat graafit kertoivat absoluuttisen köyhyy-
den, lapsikuolleisuuden, nälän ja lukutaidottomuuden
vähenemisestä.

Norbergia järeämpää intellektuaalista kalustoa edus-
tavat Steven Pinkerin ja Hans Roslingin kaltaiset tieto-
kirjailijat, eräänlaiset arkistoinsinöörit, jotka vaivojaan
säästämättä kaivavat iloksemme edistyksen vääjäämättö-
myydestä todistavaa dataa.

Eivät he levitä väärää tietoa, he vain keskittyvät ker-
tomaan parasta versiota maailmantilasta, välittämättä
aina peitellä omahyväisyyttään, joka kumpuaa historian
oikealla puolella olemisesta.

Vain typerys kiistää lääketieteen ja teknologian saa-
vutusten siunauksellisuuden, mutta samaan hengen-
vetoon on pakko huomauttaa, että ihmiskunta ei ole
onnistunut teollisen vallankumouksen synkkien puolien
hallinnassa.

Teollinen vallankumous pääsi öljyn siivittämänä
vauhtiin 1800-luvun loppupuoliskolla. Tuotanto irtautui
ajasta ja paikasta, talouskasvu vapautui fyysisistä rajoit-
teista. Kehitysoptimistien ihastelema satumainen elin-
tason nousumme on perustunut ja perustuu alati kiihty-
välle fossiilisten luonnonvarojen polttamiselle.

Niillä, jotka uskovat ihmisen kekseliäisyyden ratkaise-
van ekologiset kriisit, on ihailtavan pitkä pinna.

Tulvia, hirmumyrskyjä, metsäpaloja. Tappavia helleaal-
toja, veden alle peittyviä suurkaupunkeja.

Voin kuvitella lapsen, joka loikoilee kesäpäivänä rantakalliolla ja miettii ilmastonmuutosta aivan kuten minä aikoinaan ydinpommin räjähdystä.

Hän ei ajattele nukkumaan mennessään, että maailma ei loppunut vielä tänään, vaan että maailman loppuminen sellaisena kuin olemme sen tunteneet, on taas päivän lähempänä.

Nykypäivän lapset joutuvat mitä todennäköisimmin todistamaan elämänsä puolivälin vaiheilla, mitä seuraa, kun elämä suuressa osassa maapalloa käy viheliäiseksi tai sietämättömäksi. Tuho ei tule yhdessä valonvälähdyksessä, vaan salavihkaisesti, ensin pienempinä, sitten suurempina ja lopuksi valtaisina katastrofeina.

Kansainvälisen ilmastopaneelin IPCC:n mukaan ilmastonmuutos riistyy lopullisesti hallinnastamme, elleemme onnistu pitämään lämpötilan nousua alle kahdessa asteessa.

Hiilineutraalius pitäisi saavuttaa kolmenkymmenen vuoden sisällä, mutta se vaatisi täyskäännöstä maailmantaloudessa, joka nojautuu 80-prosenttisesti fossiilisiin polttoaineisiin. Muutokset tuntuisivat jokaisen länsimaisen kuluttajan arjessa, kaikki tavat ja tottumukset, kaikki elämäntyyli menisivät uusiksi.

»Ihmisten pitäisi olla alati kauhuissaan kuumista keksistä ja yhä yleisemmiksi käyvistä luonnon onnettomuuksista sen sijaan, että tottuisivat niihin. Heidän pitäisi joka päivä herätessään ajatella aamupalan asemesta omaa kuolemaansa», amerikkalaiskirjailija Jonathan Franzen kirjoitti viime syksynä *New Yorkerin* julkaisemassa esseessä.

Mikään ei viittaa tällaisen suunnanmuutoksen todennäköisyyteen. Tšekkiläis-kanadalainen ympäristötieteilijä Vaclav Smil on todennut, että ekonomisteilla, juristeilla ja tekno-optimisteilla on suhteettomasti valtaa ihmiskunnan kohtalonkysymyksissä.

Yksikään valtio ei linjaa politiikkaansa sen mukaan, mikä on biosfäärille parasta. Yksikään hallitus ei aseta tavoitteekseen hitaampaa talouskasvua. Yksikään merkittävä puolue ei ole valmis vakavasti kyseenalaistamaan koko talouskasvun ideaa.

»Kutsukaa minua pessimistiksi tai humanistiksi, mutta en usko ihmislunnon muuttuvan kovinkaan pian. Voin ajaa läpi kymmeniätuhansia skenaarioita, mutta en näe yhdessäkään niissä sellaista mahdollisuutta, että lämpeneminen pysyisi alle kahdessa asteessa», Franzen kirjoittaa.

Hänen johtopäätöksensä on kolkko: ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen tarvittaisiin ihmettä, eikä sellaista kannata odottaa. Parempi luopua toivosta ja keskittyä tuhojen rajaamiseen, koska toivo tarjoaa vain vahingollisia harhakuvitelmia, kuten kymmenen vuoden välein toistuvia ennusteita siitä, että vielä on kymmenen vuotta aikaa pelastaa maapallo.

Työtä ilman toivoa, työtä ilman paremman huomisen odotuksia. Onko niin sutkia myyntimiestä, joka onnistuisi myymään tällaisen tulevaisuudenkuvan edistysuskon syntymälahjakseen saaneelle modernille ihmiselle?

Tommi Melenderin neljäs esseekokoelma

liikkuu yksityisissä ja yleisissä ulottuvuuksissa.

Melender kertoo, kuinka pojasta, joka luki Paavo Haavikkoa, varttui julmuutta vihaava liberaali ironikko ja laiskuutta rakastava työhullu.

Hän ruotii henkilöhistoriansa lävitse uskontoa ja kuolemanpelkoa sekä toivon mielekkyyttä ilmasto-katastrofin uhkaamassa maailmassa. Melender tunnustaa viehtymyksensä väkivaltaiseen proosaan ja suree ylevän, elegantin vihan hautautumista verkon törky-puheen alle.

Kokoelman esseet kysyvät myös, mikä on kirjallisuuden klassikoiden paikka nykykulttuurissa. Prosaistin rakkaudentunnustuksensa Melender lähettää Jenny Erpenbeckille ja Maylis de Kerangalille.

www.wsoy.fi

84.2

ISBN 978-951-0-44208-1